

Twee Hollandse lindes bij de ingang van het centrale gebouwencomplex van kolonie Veenhuizen. Het betreft een 18e of 17e eeuwse variëteit.

Groene weelde op oude woestenij

De Koloniën van Weldadigheid

Werelderfgoed worden ze misschien wel, de zeven Koloniën van Weldadigheid. De oude landbouwkoloniën zijn rijk aan architectuur en groen. Ecologisch Adviesbureau Maes bracht steekproefsgewijs de beplantingen in kaart. Het hakhout, de fladderiepen en monumentale zomereiken verhalen van tweehonderd jaar historie.

Tekst Bert Maes en Wendy Schutte, provincie Drenthe | Beeld Bert Maes

Koloniën uniek in de wereld

In januari 2017 zijn de zeven Koloniën van Weldadigheid voorgedragen als Unesco Werelderfgoed. De Koloniën zijn een van de vroegst bekende pogingen - wereldwijd - om armoede te bestrijden op de schaal van een heel land ineens. En armoede wás er in de Nederlanden onder Koning Willem I, begin 19e eeuw. Ook het aantal daklozen, landlopers en criminelen was groot. Om het tij te keren, kwam oud-genieofficier Johannes van den Bosch met het plan voor de Koloniën van Weldadigheid. Hij realiseerde in een onvoorstelbaar korte tijd, samen met de Maatschappij van Weldadigheid,

zeven koloniecplexen in Drenthe, Overijssel, een stukje Friesland en Vlaanderen.

De bijzondere waarde van de Kolonielandschappen zit in het rechtlijnige landschap van armoedebestrijding, gestoffeerd met monumentale gestichten, koloniehuisjes, beplanting, landbouwgrond en bossen, alles gericht op het vormen van de kolonisten. Hier vormde de mens het landschap, maar ook het landschap de mensen. In de zomer van 2018 wordt duidelijk of de Koloniën daadwerkelijk de status werelderfgoed krijgen.

Fortgracht van de Ommerschans met deels bomen uit de schansperiode zoals fladderiep, es, zomereik, zwarte els en eenstijlige meidoorn.

Laanbeplanting met zeldzame fladderiepen uit ongeveer 1880, Ommerschans.

Woeste gronden waren het, veen- en heidegebied. En juist op deze woeste gronden werden vanaf 1918 de Koloniën van Weldadigheid opgericht. Zeven zijn er in totaal, verspreid over ons land van Drenthe tot Vlaanderen. Het waren landbouwkoloniën die dienden om de armoede te bestrijden, want die was groot aan het begin van de 19e eeuw. Idee was om het veen en de heide te ontginnen en om te zetten in landbouwpercelen, wegen en bebouwing. Dit zou de mensen 'verheffen' én gelijk voor voedsel zorgen.

Welke arme sloeber had toen kunnen bedenken dat de Koloniën 200 jaar later de titel Werelderfgoed zouden krijgen? Toch wordt dat wellicht werkelijkheid: de aanvraag is onlangs ingediend (zie kader). En eigenlijk is dat ook best te begrijpen. Wie nu een kijkje neemt bij een van de Koloniën wordt verrast door de grootsheid en ruimte van de complexen,

de architectuur van de bebouwing en het alom aanwezige groene karakter.

Vanwege die Werelderfgoednominatie maakte Ecologisch Adviesbureau Maes, in opdracht van de provincie Drenthe, een begin met de cultuurhistorische inventarisatie van de groenelementen. Maes onderzocht de beplantingen van lanen en wegen, hagen, parken en tuinen, de omgeving van kerk en pastorie en begraafplaatsen bij Frederiksoord, Wilhelminaoord, Willemsoord, Veenhuizen, Ommerschans, Wortel en Merksplas. De laatste twee liggen in België, net over de grens.

Het landschap vóór de ontginning

Een eindeloze wildernis van heide en veen was het, vóór de aanleg van de koloniën. Voor een impressie hiervan, kun je het beste een kijkje nemen bij het Fochteloërveen bij Veenhuizen. Het is een van de best bewaarde hoogveen-

reservaten in ons land. De bospercelen tussen het veengebied en het Kolonievaart geven een indruk van bosbouw in een ontgonnen veengebied. Veenmos, pijpenstrootje en struikhei zijn er nog volop aanwezig.

De Ommerschans was een 17e eeuwse schans van vóór de inrichting tot kolonie, maar had rond 1800 geen militaire betekenis meer. Nog steeds zijn er bomen en struiken die iets over de geschiedenis en functioneren van de militaire schans vertellen, zoals zomereik, eenstijlige meidoorn en hakhout van zwarte els, iep en es. Uit de kolonietijd dateren onder andere een vroeg voorbeeld van een eikenlaan uit circa 1820, en een opmerkelijke laan van fladderiepen en zomereiken uit circa 1880.

Beplanting van lanen en wegen

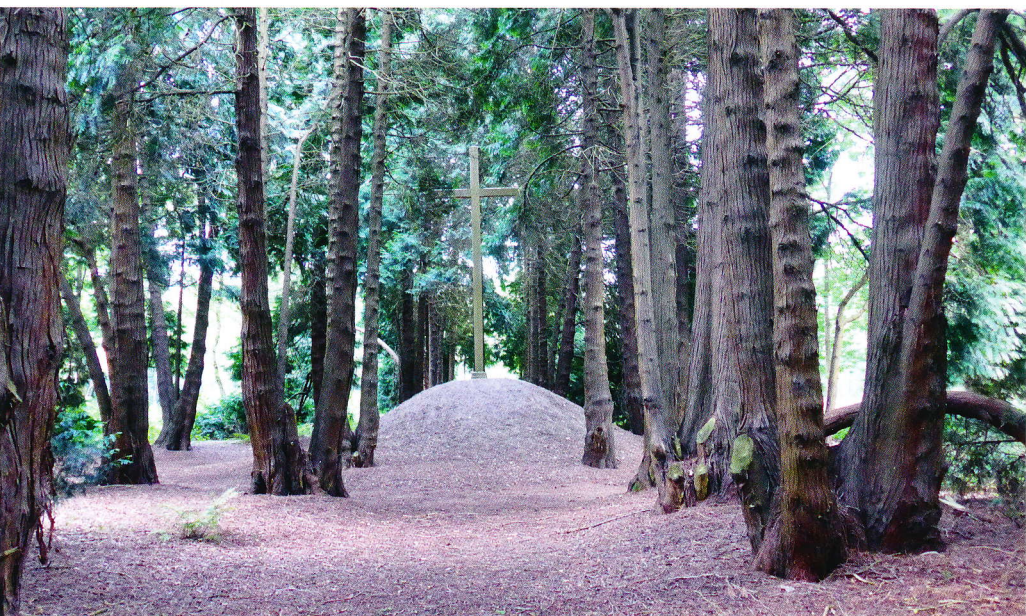
Bij de inrichting van de Koloniën zijn overal geometrische rasters van beplante

Het kerkelaantje uit circa 1845 met monumentale zomereiken, Ommerschans.

Monumentale beplanting van zomereiken, deels nog uit de bouwtijd van de koepelkerk van 1825 te Veenhuizen.

Het landlopersbegraafplaatsje van het Belgische Merksplas met meer dan honderd jaar oude beplanting van *Thuja*, *Chamaecyparis* en *Pseudotsuga*.

wegen en lanen aangelegd. Het bleek ook een kwestie van experimenteren want de veelal arme veen- en zandbodems hadden hun beperkingen. Lanen van oprijzende Italiaanse populieren werden vrij snel vervangen door beuken, zomereiken, Amerikaanse eiken, fladderiepen en Hollandse lindes.

Veel van die beplantingen uit de 19e en begin 20e eeuw zijn er nog en zien er door hun omvang - 1,5 tot 3 m - monumentaal uit. Er is zowel een alternerende plantwijze als een rechtlijnige toegepast. Ook werden soms meerdere boomsoorten door elkaar geplant. De wegen met grasbermen worden begrensd door sloten of greppels met hakhout van zwarte els en es op de taluds. Veel van de beplanting werd ook benut.

Beplanting rondom kerken

De Maatschappij van Weldadigheid bood kolonisten de mogelijkheid te kiezen of ze het katholieke, protestantse of joodse geloof wilden belijden. Zo kwamen er vele kerken, synagogen en pastorieën. En ook hier was aandacht voor het groen in de vorm van eikensoorten, beuken, lindes en groepen sierheesters als Pontische rododendron. De imposante eiken - tot 4 m omtrek - bij de koepelkerk van Veenhuizen dateren deels uit de eerste helft van de 19e eeuw. De beuken en Hollandse lindes zijn van rond 1850.

Vanuit het hoofdlaantje van de koepelkerk is er doorgaand zicht op een eikenlaantje door naaldbos aan de overzijde van het Kolonievlaar. Een mooi ensemble is de kerk uit 1851 met pastorie van Willemsoord gebouwd met latere uitbreidingen. Drie monumentale zomereiken en een eikengroep vallen vanaf de straat in het oog. Het kerkje wordt geflankeerd door een rij van oude Amerikaanse eiken. Uit verschillende tijdslagen dateren witte esdoorn, walnoot, ruwe berk en es.

Ook het kerkje (1851) met pastorie (1913) van Wilhelminaoord is alleszins een bezoek waard. Aan de straatzijde springen een breedkronige bruine en een groene beuk (stamomvang 3 à 4 m) in het oog. Op het erf zien we Amerikaanse eik, zomereik, Noordse esdoorn, gewone

De directeursvilla (Klein Soestdijk) uit 1859 van Veenhuizen met bruine beuk uit de bouwtijd.
 Inzet: Een zeldzame Castorolieboom (*Kalopanax septemlobus*) in de zogenaamde Overtuin van Klein Soestdijk.

esdoorn, witte paardenkastanje, zomerlinde, Hollandse iep ('Belgica'), hazelaar en een oud haagrestant van haagbeuk uit verschillende tijdsfasen.

Begraafplaatsen

De begraafplaatsen van de Koloniën van Weldadigheid werden van meet af in het groen ontworpen. Van het Belgische Wortel is het ontwerp uit 1824 bekend als een geometrisch padenpatroon omzoomd door bomenrijen of hagen. In 1899 werd de zogenaamde eerste landlopersbegraafplaats met hetzelfde patroon uitgebreid en in 1918 nog eens aangepast. De bijzonder sfeervolle beplanting van de nu minstens honderdjarige *Chamaecyparis lawsoniana*, *Thuja plicata*, douglassparren en een enkel oud haagrestant (haagbeuk) en zomereik langs de paden en rondom de Calvarieberg, maken het geheel bij-

zonder. Andere begraafplaatsen als die van Wilhelminaoord aan de Oranjelaan, met de Twaalf-Apostelenbeuk en twee grote treurbeuken en die van Veenhuizen en Ommerschans met oude Hollandse lindes en monumentale eikenlanen, zijn ook een bezoek waard.

Tuinen en parken

Voor het hogere personeel en directeurs werden villa's gebouwd en tuinen aangelegd. Een opmerkelijk voorbeeld is de directeurstuin van Veenhuizen aan het Veenhuizerkanaal met tuin rondom de villa zelf. Aan de andere kant van het kanaal ligt de bijbehorende 'Overtuin' in landschappelijke stijl, met een fraai uitgegroeid assortiment aan bomen waaronder beuken, Hollandse lindes, Pontische rododendrons, gouden regen, robinia, witte paardenkastanje en een niet al-

ledaagse castorolieboom (*Kalopanax septemlobus*).

En de originele tuinbeplanting van de gewone koloniehuisjes? Lastig te achterhalen, maar hier en daar zijn oude heesters en bomen geïnventariseerd zoals sering, theeboompje, sleedoorn, hazelaar. Een ontdekking is die van de wilde narcis, die in ons land in de natuur bijna is verdwenen, maar in oude tuinen nog een toevluchtsoord heeft.

Ten slotte noemen we nog de tuin van de Hogere Tuinbouwschool uit 1884 te Frederiksoord, de oudste tuinbouwopleiding in Nederland! We zien er onder andere tulpenboom, Westerse levensboom, goudiep, papierberk, ginkgo, rododendron, trompetboom, Perzisch ijzerhout, Oosterse amberboom en Kaukasische vleugelnoot. Zelfs van een oude perenloofgang prijkt nog een restant. <